

Unutulmaz Devlet Adamlarımızdan :

MİTHAT PAŞA

(İstanbul 1822-1884 Hicaz / Taif)

"San'at Okulları yurdun her tarafına yayılmalıdır."

— 1862 —

Halil İbrahim GÖKTÜRK

Taht Uğruna Giden Başlar

Yıl 1881 in 4 Temmuz sabahı... Londra'da Times ile yeni çıkan bir gazetenin ilk sayısında Türkiye'yle ilgili dört haber yayınlanır; bunlardan üçü bugün de ülkemizin hâlâ uğraştığı Dış Borçlar, Kıbrıs ve Eşkiyalığa ilişkindir. Ama sonuncu haberde; "Sadrazam Mithat Paşa ve arkadaşlarının Yıldız Mahkemesinde idamına karar verildiği ve bu cezayı, Padişahın süresiz sürgüne çevireceği umuluyor." denilmektedir.

Demek ki Mithat paşa'dan beriye yaklaşık yüzyıl sonrasındayız... Ülkenin temel sorunlarında acaba nice bir değişim olagalmış?

Yüzeyde yer yer toplumsal sarsıntılar.. Acımasız katı bir devlet baskısı.. İçerde ve dışarda gizli, açık düşmanlıklar.. Altında ezik ve yoksul düşen bir ülke.. Yalnız bir tahtın Keyfî saltanatı uğruna öğrencisinden sadrazamına dek kıyılan günahsız başlar... Hani bir terazi ki bir gözünde saltanatın esenliği, ötekisinde huzur, refah bekleyen halk.. Bakalım hangisi ağır basacak?...

Devlet Adamı Kimdir?

Yahut onu "Devlet Adamı Kime Derler?" sorusuna çevirelim... Ve yurt sürgünü Mithat Paşa'nın kendi sesinden dinleyelim: "Bence, yurtseverlik, Yurdunu Sevmek kavramına verilen anlamın geniş sınırlarında yatar. Yani kendi kişisel çıkarını ikinci planda tutmak, tüm varlığını yurduna yararlı olmak ülküsüne adamaktır. Uzun devlet görevlerimde cebime servet katacak fırsatlar çok oldu. Fakat ülkeme hizmet borcumu hiçbir zaman bu anlamda benimsemedim. Yoksulluğu ve sürgünü, yaldızlı giyim-kuşamlara, elmas ve altınla süslü saltanat yaşamına yeğ tuttum. Benim gurur ve övünç duygularımı ancak yurttaşlarımın yüreklerinde besleyecekleri ilgi ve sevgi uyandırabilir. ("— Neue Freie Press; 1877;" Avrupa'daki sürgün demeçlerinden).

Mithat Paşa'nın dış politikada kesin bir çizgisi vardır; Yetiştirdiği batı kültürü gereği İngiliz ve Batılı dostudur. Orada ünü yaygın ve kişiliği saygındır. Ama Rusya'nın geleneksel Boğazlar ve Güney üzerindeki emelleri yüzünden Rus ve Rusluk karşıtı olarak bilinir. Acaba bu olgu hangi koşullar altında oluşmuştur?

Kişisel nitelikleri ise bambaşka değerler gösterir. Devlet görevlerinde para, mal, mülk tutkusuyula yananların tersine, yeryüzüne çıplak geldiğini, yine de çıplak gideceğini hiç aklından çıkarmaz. Doğru, dik sözlü ve namusludur.

Bir Halk Çocuğu Büyüyer

Ahmet Şefik, Kadı Hacı Eşref Efendinin oğludur. Koca Reşid Paşa, Gülhane'de "Hattı hümayunu" okumadan onyediyi yıl önce doğmuş. Öğrenimi özel. Daha onyaşında iken Kur'an hafızı olmuş. "Mithat" adını kendisine Bâbü'lî Divan Kaleminde verirler. Cami derslerinde arapça, farsça ve dışardan Fransızca öğrenir. Sadrazam Reşid Paşa'nın değerli kanatları altında çabayla yetişir. Yedi yıl Şam, Kastamonu, Konya, il kâtipliklerinde dolaşır (1849). Ardisıra Reşid, Ali, Rüşdü ve Sadık Paşaların Başkanlığındaki Meclislerde tutanak sekreterliği yapar. Bir aralık Paris, Londra, Viyana ve Belçika'da eyleşerek çağın görgü ve bilgilerini devşirir, artırır (1858). Daha 39 yaşında iken Vezir rütbesiyle Niş Valiliğine atanır. Bu genç vali orada reformcu yeteneklerini eserleriyle saptamak olanağı bulur. Bölgeyi eşkiyalıktan kurtarır. Şose yolları ve tarım için sulama kanalları açtırır. Kimsesiz çocukları "islahanelerde" barındırır. Emniyet Sandığı ve Ziraat Bankası'nın temellerini atar (1862). Artık kurumuş bankanın bu yıl 118. kuruluş yıldönümü kutlanacaktır. Dönemin yöneticileri Ali ve Fuad Paşalar bu dinamik validen daha geniş bir bölgede yararlanmayı düşünürler. Niş, Silistre ve Vidin illeri birleştirilerek "Tuna Vilayeti" altında toplanır. Başına geniş yetkilerle bu Vali getirilir.

Genel Valilikte kaldığı üçbuçuk yılda, yaptırdığı 3000 Km. yol, 1400 köprü, yüzlerce okul, fabrika, tarım tesisleri, dernekler v.b. gibi ekonomik, kültürel, toplumsal kuruluşlar Vali Paşa'nın gücünü kanıtlamaya yeter de artar bile.. Halk hoşnuddur kendisinden.. Özellikle Mithat Paşa'nın ülkede ilk kız ve erkek san'at okullarını açtırması başlıbaşına bir olaydır. Bu başarıları üstüne bir yıl Şurayı Devlet başkanlığında kalır. Ardından Bağdat Valiliğine gönderirler. Orada da aynı bayındırlık, kültürel v.b. alanda eserlerini sergiler. İlk kez Bağdat - Basra su yolunu işletmeye açar.

80 Günlük Sadaret

Fakat her güçlü ve becerikli kişiliklerin karşısına her zaman bir cüce kiskancın çıkması yazgı gibidir. Bu kez de çelme ve engelleme ifriti Sadrazam Nedim Paşa adıyla başına dolanır. O Sadrazam, ki Mithat Paşa'yı tüm yönleriyle kendine rakip ve düşman görür. Elierdikçe ayağını çalar. Genç Vali Bağdat'tan istifa ile Bağkent'e dönmek zorunda kalır.

Padişah Sultan Aziz sonradan gerçeği anlayarak kendisini Sadrazamlığa getirir (317- 1872)... ise de Paşa ikiyüzlülüktün hoşlanmaz. Doğru bildiği gerçekleri, önceki sadrazamın yolsuzluklarını ve yeni dış borçlanmaların zararlarını açıkca ve dikine söyler. Bu çıkışlardan Padişahın da canını sıkar. Böylece Mühür, geri alınarak 80 günlük sadaret sona erer. Takvimde kader ağlarını şaşırmadan öreren, yine hiç değişmesi gereken bir noktayı vurgulamalıyız: bir kişiliğin biyografisi asla bir övgü veya yergi yazısı değildir. Belki o kişilikten kalan ve hiç geçerliliğini yitirmeyen değer yargılarının kısa bir bilançosu olabilir, kâr ve zarar sütunlarıyla... Paşa'nın tablosunu çizerken, anaçizgilerinden bazılarını belirtmeliyiz. O hukuku devlete benimsetenlerdendir. Yani "Kanunu bilmeyen, yasayı herşeyin üstünde görmeyen uluslara uygarlık nasip olmaz", yasasını da bilenlerdendir. Bölgesel yönetimindeki başarısı, toplumsal gerçeklerle yasal adaletin kesiştiği noktada düğümlenmektedir. Hele genç Vali halka hizmet yarışında ırk, soy, ulus, din, mezhep ayırmaz. Salt hizmet ve devlet yanlısıdır da. Ama bütün bunlar salt başarıya yeterli mi? İnsan denilen varlığın serüveni aşağıdaki satırlarla sürdürülmektedir.

Sıkışan Saltanat Trafığı

Azlolunan Paşa, Meclisi Ahkâmı Adliye Başkanlığına getirilir. Davası; devletin geleceğinin, halkın esenlik, refah ve mutluluğunun çağdaş bir yönetim biçiminde olduğuna inanma-

sıdır. Doğrusu yurdunda parlamenter bir rejimle yönetim ister. Oysa Abdülaziz tahtda kaldıkça buna olanak bulunmadığını da bilir. Ayrıca Mahmud Nedim gibi pašalar Rus elçisi İgnatief'in etkisi ve baskısı altında birer oyuncaktırlar. Özellikle ülke ve aydınlar içten ve dıştan amansız bir kışak arasındadır. Kötü yönetimin kaynaklandığı çağın gidişine ayak uyduramayıp, üst yöneticileri kırınlıkla, kızgınlıkla Padişahın karşısında birleştirir. Varılacak tek amaç: Padişahı devirmektir. Başta sadrazam Mütercim Rüşdü, Serasker Hüseyin Avni, Mithat, Kayserili Ahmet, Harp Okulu Komutanı Süleyman pašalar ve Şeyhülislam Hayrullah efendi olmak üzere Sultan Aziz'in hal'ini planlar ve hazırlanırlar... Ve plan hızla uygulamaya konulur. Bu konuda başrolü, İsparta'nın Gelendost köyünden çıkarak tâ Serasker ve Sadrazamlığa kadar yükselmiş Hüseyin Avni Paşa oynar. Yerine, Kanunuesası'yi ilan koşuluyla V. Murad'ı getirirler. Bugünkü Cumhuriyetimizin ilk aşaması sayılan Birinci Meşrutiyeti hazırlayanları unutmak veya kötülemek acaba bir vefasızlık, insafsızlık, mantıksızlık örneği sayılmaz mı?

Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi, ve V. Murad'ın çıkarılması bir günde tamamlanır. (30-5-1876). Gerçi Sultan Aziz deli değildir. Ama kibirli, onurlu, duygusal ve çabuk kızarcinstendir. Devrilişini, hapislik ve hakaretleri onuruna yediremez. Beş gün sonra kol bileklerini keserek intihar eder. Ölümü, doktorların raporuyla kesinleşir. Ne var ki kaderin hükmü gecikmez. Gerçekten Sultan Murad'da cinnet belirtileri görülür. Sanki görünmez uğursuz bir el gezinmektedir ülkenin üzerinde...

Kanunu Esası'nın ilanı amacıyla Bakanlar Kurulu Mithat Paşa konağında toplantı halindedir. Abdülaziz'in öcünü almak üzere, eski bir Saray yaveri ve bir cariye'nin yakını Kolağası Çerkez Hasan Konak toplantısını basar. Hüseyin Avni ve Raşid pašaları öldürür. Çerkez Hasan'ı da Bayazıt Meydanı'nda asarlar.

Durumdan doğan görev gereği Mithat Paşa, yine Kanunu Esasının ilanı vaaidiyle Şehzade II: Abdülhamid'le görüşür. Antant kalınarak Hasta Padişah V. Murad'ın yerine Abdülhamid tahta çıkarılır. Henüz doksan günlük iken bir saltanat sona erer. Rüşdü Paşa'nın istifası üzerine Sadaret Mührü ikinci kez Mithat Paşa'ya verilir (20-12-1876).

Böylece sıkışan iktidar trafiği çözülür gibi olur. Üç gün sonra I. Meşrutiyet Mithat Paşa'nın ağzından dünyaya ilân olunur. Aradan çok zaman geçmeden Osmanlı - Rus Savaşı (93 Savaşı) patlak verir. Dahası 45 gün sonrasında Mithat

Paşa azledilir. Buraya kadarki beklenmedik olaylar dizisi ilginç görünüşleri yansıtmaktadır. Tıpkı fizikdeki gibi bir "Etki-Tepki" kanunu yürürlüktedir sanki... Halbuki olaylardan ders almak insanoglunun ön görevi olmalı değil mi? Gerek kişisel, gerekse devlet çapında... Nitekim Osmanlı-Rus Savaşının ardından Rauf Paşa'yı Padişah Rusya'ya gönderir. O'nun aracılığıyla Rus Çarından Abdülhamid'e şu tavsiyeler gönderilir: "1— Kanunuesasi ortadan kaldırılmalıdır, 2— Padişah bağımsız ve salt egemen kalmalı, 3— Abdülaziz'in hal'i işine karışanlardan, hanedan adına öç alınmalıdır." Üstelik Mithat Paşa parayla, pulla satın alınamaz da.. Yayılan söylentiler, verilen jurnaller kuruntulu Abdülhamidi çileden çıkarır. Önceki hanedan üyelerine benzemek istemez hani...

Avrupa'da Avare Bir Sadrazam

Mithat Paşa bir sabah, Padişahın iradesiyle İzzettin vapuru ile Avrupa'ya sürülür. Sürgün Paşa, bir buçuk yıl süreyle Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde avare dolaşır, durur. Batılılardan gördüğü saygınlıkla Padişah aleyhine, yurt yararına giriştiği eylem ve yayınlarını İstanbul zararlı bulmaya başlar. Şüphe burada insanın aklına bir soru getiriyor: İyi bir Vali, acaba iyi bir sadrazam olabilir mi? Şimdi olayları birlikte izleyelim: Padişah Avrupa'da sakıncalı geziler yapan Paşa'yı kandırır ve Suriye Valiliğiyle dönüşünü sağlar. Suriye'de çalışırken de jurnalciler boş durmaz, Sultan'ın uykularını kaçırtırlar. Artık Mithat Paşa'nın kesinlikle ortadan kaldırılması gerekir. Paşa Aydın Valiliğine giderken İzmir'deki konağı basılır. Oysa Vali Paşa bu tutuklanmadan öncelikle haberlidir. Dışarı kaçması gerekirken, İzmir Fransız Konsolosluğuna sığınır. Sarayla Paris arasında çirkin bir pazarlık tezgâhlanır; Fransızlar Tunus'un kendilerine tanınması karşılığında, Konsolosluğuna sığınmış Paşa'yı, Kızıl Sultan'a satarlar. Bu olay, tarihte yabancılara güvenmenin en tipik bir örneğidir.. doğaldır ki ibret alınırsa...

Yıldız Mahkemesi ve Dış Basın

II. Abdülhamid, Mithat Paşa'yı ortadan kaldırmaya kararlıdır. Amcası Sultan Aziz'in ölümünde parmağı bulunanları suçlama bahanesiyle hepsini mahkemeye verir. Bunun için de Saray'da tiyatroya özel bir mahkeme kurulur. İşte yazının başındaki alıntılar o zamanın İngiliz basınındaki tepkileri gösterir.

Bu olay dolayısıyla Malta Köşkü de tarihin içindeki özel yerini alır. Malta Köşkü, Yıldız

Sarayı Parkının kuzeyinde oturur. İnce yapısı, oyma işlemeli yabancı taşlarıyla bugün halkın hizmetine açılmıştır. Vaktiyle bu taşların Malta Adasından getirilmesinden dolayı Malta adı verildiği söylenmektedir. Yemyeşil parkın zümürüt ormanı üstünden Boğazın karşı kıyılarına doyasıya seyrettirir. Bilinen Yıldız Mahkemesi, bu köşkün üstündeki düzlükte çadır içinde kurulur. Ne var ki bu özenti ve gösteriş mahkemesi sadece Paşa'yı tutan Avrupa'nın gözünü boyamak içindir. Aslında Padişahın niyeti besbelli; kendisine borçlu ve engel tanıdığı Sadrazamını yoketmek.. Senaryo bu amaçla düzenlenir. Parkın daha aşağılarına doğru ve alt yamaçta Çadır Köşkü bulunur. Neden Çadır Köşkü denildiğini bilemiyoruz. Yalnız Mithat Paşa'yı, yargılaması sırasında burada hapsederler. Tarihin insanı şaşırtan bir cilvesi var: nasıl oluyor da Mithat Paşa gibi bir kişilik dostunu, düşmanını iyi tanıyamıyor ve onların basit tuzaklarına düşebiliyor? Belki de kendine ve yabancılara fazlaca güvenişten... Nitekim o kaypak güvencenin saf kurbanı olma yolundadır da.. Ne yazık ki bu cinayetin hesabı II. Meşrutiyet devrimcileri tarafından da sorulmaz. Hesap hâlâ açıktır sanıyoruz.

Taif Sürgünü ve Boğulan Özgürlük

Belli hüküm ilân olunur: Mithat Paşa ve arkadaşları süresiz olarak Hicaz Çölünün Taif zindanlarına sürülürler. Orada hücreye konulan Paşayı önce zehirlemek isterler. Her zalimin türlü maşaları da olur. Zehirle ölümünü başaramayınca açlık ve hastalıkla bitirmeyi denerler. Ailesiyle mektuplaşmasına izin verilmez. Hele despot avı kapısı kırılarak açılır. Parayla kandırılmış 8-10 kişilik er taifesi paşanın üstüne çullanarak boğarlar. (Mayıs 1884): Buyruklu cinayet!..

İstanbul'daki Sultan bu kadarla da yetinmez. Sonradan mezarının açıldığını ve başının Saraya gönderildiğini oğlunun "Hatıralarından" öğreniyoruz.

Herşeye karşın Mithat Paşa gibi bir devlet adamının çok yetişmediğini söylemek zorundayız. Galiba bir bilginin şu sözlerinden haberi olmasa gerek: "İnsanoglunda bulunan herşeyin, hiçbiri bana yabancı değil."

YARARLANILAN KAYNAKLAR :

- Hatıralarım, 1946, Ali Haydar Mithat.
- Mithat Paşa, 1961, S. Özkan - H. Göktürk.
- Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, 1967, İ. Hakkı Uzunçarşılı.